

Lenkų rinkimų akcijos ideologai, išaiškėjus ankstesniems jų melams, desperatiškai griebiasi naujų melų savo skaldytojiškai ir etnoizoliacinei politikai pateisinti. Pavyzdžiui, prieš gerą pusmetį jie atkakliai melavo, jog Lenkijos lietuviai moksleiviai bei jų tėvai savo noru pasirenka Lenkijos istorijos ir geografijos dėstymą valstybine lenkų kalba, jog Punsko gatvių pavadinimai ir valsčiaus pastato iškaba ir informacija jame yra pateikiama lietuviškai ir t.t.

Kai paaiškėjo, kad tai netiesa, šie ideologai sugalvojo kitą argumentą – esą, negalima bloginti lenkų dabartinių sąlygų, t.y. negalima Lietuvos lenkiškose mokyklose šalies istoriją ir geografiją dėstyti valstybine kalba. Esą šitaip žlugdomas lenkų švietimas Lietuvoje ir lituanizuojami bei asimiliuojami Lietuvos lenkai.

Bet juk tokiais teiginiais įžeidžiama pati Lenkija, nes ji tokią tvarką savo tautinių mažumų mokyklose įvedė dar 2007 m.! Ar tai irgi reikia traktuoti, kaip Lenkijos tautinių mažumų švietimo bloginimą ir lietuviškų mokyklų žlugdymą? Ar dviejų dalykų dėstymas lenkiškai reiškia Lenkijos lietuvių polonizavimą ir asimiliaciją?

Mažuma ar bendruomenė?

Lietuvos lenkų rinkimų akcijos (LLRA) ideologai spekuliuoja tautinės mažumos terminu, juo vadindami ir lenkais save laikančių Lietuvos piliečių bendruomenę. Pasaulinėje praktikoje terminu „tautinė mažuma“ priimta vadinti tik tas tautas, kurios neturi savo valstybės. Tokie yra baskai Ispanijoje ir Prancūzijoje, kurdai Turkijoje ir Irake, lyviai Latvijoje, lapiai Švedijoje ir Suomijoje. Vadinas, Lietuvoje ši sąvoka taikytina pirmiausia čigonams ir karaimams – visos kitos tautybės, tarp jų ir Lietuvos lenkai, sudaro bendruomenes. Todėl joms reikia taikyti tokius įstatymus, kokie numatyti tautinėms bendruomenėms, o ne tautinėms mažumoms.

Dar viena desperatiška Valdemaro Tomaševskio idėja, pateikta Lietuvoje viešėjusiems jo sukviestiems europarlamentarams, buvo siūlymas skirstyti šalių tautines mažumas ir bendruomenes į autochtonus ir neautochtonus, arba paprasčiau – į vietines („tuteišiškas“) ir nevietines. V. Tomaševskis drėbė be užuolankų – lenkų mažuma Lietuvoje yra vietinė, todėl ji turinti teisę turėti daugiau privilegijų, negu kitos tautybės. Žodžiu, „visi yra lygūs, bet lenkai lygesni“.

Šį jo teiginį blaiviau mąstantys europarlamentarai kontrargumentavo, kad visi imigrantai po tam tikro laiko tampa autochtonais ir kad sunku nustatyti ribą, nuo kurios jie tokiais tampa. Nepavykus primesti šio segregacinio modelio, griebtasi naujo argumento, mušant visus obskurantizmo rekordus: lenkai nemato reikalo mokytis lietuvių kalbos, nes lietuvių kalba vartojama tik... 100 metų.

Lietuviškas pagrindas

Slavų etnoso naujumą Pietryčių Lietuvoje pirmiausia liudija vietovardžiai – dauguma jų yra lietuviškos kilmės, kad ir fonetiškai ar žemėlapiuose grafiškai apslavinti, plg. Turgiele, Dziwieniszki, Ejsziszki, Grigiszki, Ponary, Kariotiszki, Gierwiszki, Nowokiemie ir kt. Vadinas, jie susiformavę dar lietuvių kalbos terpėje – jei dabartinių lenkų protėviai šiame krašte būtų buvę lenkai, jie nieku gyvu nebūtų davę savo gyvenvietėms lietuviškų pavadinimų! Dabartinėje

suslavėjusioje Pietryčių Lietuvoje krinta į akis vietovardžių su priesaga -išk- gausa. Ši priesaga, kad ir kaip būtų užrašyta (-iszki, -ischken ar -ишки), savo lietuviškos kilmės nuo to nepraranda.

Dalis asmenvardinės (pavardinės) kilmės lietuviškų šio regiono vietovardžių (Jackonys, Anuliškiai, Petroškai, Justiniškės, Širviai, Valčiūnai, Avižieniai ir kt.) galėjo kilti palyginti neseniai, nes lietuvių kaimiečių pavardės formavosi daugiausia XVII-XVIII a. Asmenvardinės kilmės vietovardžių lietuviškumą Vilniaus bei Šalčininkų apylinkėse patvirtina ir jų daryba – dalis jų sudaryti su lietuviškais patroniminiais formantais, nevartojamais nei baltarusių, nei lenkų kalbose.

Vadinasi, slaviškasis, o ypač lenkiškasis etniškasis antsluoksnius kaimiškose Vilniaus ir Šalčininkų vietovėse yra dar naujesnis, siekiantis XIX-XX amžių. Dabartinių lenkų protėviai tose vietovėse neabejotinai buvę lietuviai, todėl senieji slavakalbiai tų vietovių gyventojai save autochtonais gali laikyti nebent biologiniu požiūriu. Etninė slaviškoji savimonė ten atsiradusi istoriškai neseniai, yra nauja, tad Lietuvos totoriai, karaimai, žydai ir čigonai Lietuvoje turi kur kas gilesnes šaknis negu lenkai.

Senųjų lenkakalbių lietuvių etninės savimonės savinimasis ir jų vadinimas taip pat lenkais istoriškai nepagrįstas, nes takoskyra tarp lenkakalbių Lietuvos didikų ir bajorų bei Lenkijos lenkų išliko dar ilgai net po Liublino unijos. Čia būtų tas pat, kaip kad britų galimas teigimas po 100 ar 200 metų, jog XXI a. pradžioje Airijoje gyvenę vieni anglakalbiai anglai – airių ten nebūta.

Kapinių užrašai

Dar vienas šiaudas, už kurio griebiasi lenkiškų šaknų Lietuvoje kapstytojai, yra senieji kapinių užrašai – esą, visi jie lenkiški, o tai, girdi, rodo, kad lietuvių čia net nebuvo. Ciniškas teiginys, žinant, kad katalikų bažnyčia, registravusi gimimą, santuoką ir mirtį, Lietuvoje buvo lenkų rankose, o pati lenkų kalba buvo paskelbta oficialiaja dar nuo 1697 m. Šių dienų Lenkija yra išlaikiusi nelenkų pavardžių rašymo tradiciją, apie kurią jau buvo rašyta: lietuvio Liškausko pavardė lenkiškai oficialiai rašoma ne Liszkauskas, bet Liszkowski, ir niekuo nesiskiria nuo tokios pat lenko pavardės.

Tad iš lenkiško pavardės užrašymo antkapyje spręsti apie jos buvusio savininko tautybę neįmanoma. Iš pavardės galima spręsti tik apie jos pačios kilmę, bet ne apie žmogaus tautybę. Antkapio užrašas Jankowski, Chodkiewicz, Rodzina Maiszeliuw sako, kad pavardė yra lenkų, baltarusių ar lietuvių kilmės, tačiau kuo save laikė jos savininkas, lieka neaišku. Pietryčių Lietuvoje tautybė tapo pasirinkimo dalyku, ne kilmės.

Be to, spekuliuoti antkapių užrašais ir jais įrodinėti etnoso senumą mažų mažiausiai nesolidu. Daugelio Latvijos senųjų kapinių užrašai yra padaryti gotikiniu šriftu, o asmenvardžiai turi vokiškas formas – ar tai reiškia, kad tose vietose visai nebūta latvių?

Lietuvių kalba Vilniuje

Yra dar viena pasaka, kurią lenkai nuolat seka savo „mažiemus“ ir žioplesniems aplinkiniams: Vilnių esą įkūrę lenkai, jie čia ir gyvenę nuo Gedimino laikų, o lietuviai pasirodę tik po Antrojo

pasaulinio karo, o ypač po 1990 m. Visi Vilniaus lietuviai esą suvažiavę iš Žemaitijos. Ši pasaka sekama ir dėl to, kad ja patikėtų dar ir patys pasakoriai.

Apie Vilniaus įkūrimą pasakoja ne tik legendos. Lenkų istorikas Janas Dlugošas (1415-1480), šiaip jau nemėgęs lietuvių, rašo trumpai drūtai: Lietuviai /.../ ten įkūrė pirmąjį miestą Vilnių, kuris ir šiandien yra svarbiausias to krašto miestas. Tas pats autorius niekur neužsimena, kad jo laikais Vilniuje būtų šnekėta lenkiškai. Lietuvių kalbą J. Dlugošas lygina su lotynų kalba, vadinasi, skiria nuo baltarusių ar lenkų. O juk tų laikų metraštininkai aprašinėjo ne valstiečius, bet diduomenę ir jos ypatumus, tarp jų ir kalbą.

Lenkų kalbą į Vilnių užnešė Lenkijos dvasininkija, o XVI a. – ir Žygimanto Augusto dvaras. Vilnius lenkėjo pamažu, luomine piramide žemyn. Nemažą vaidmenį čia suvaidino lenkiškoji kontrreformacija, lenkų kalbą stengusis paversti ir konfesine kalba.

Lietuvių kalba Vilniuje plačiai vartota ir XVII a., ir vėliau. Miesto apylinkės buvusios dar visai lietuviškos, ką rodo ir dabartinių lenkų vartojami lietuviški vietovardžiai Ponary (slavai Nerį visada vadinę Vilija), Sznipiszki, Kariotiszki, Žirmuny, Antokol, Turniszki, Bujwidziszki. Apie 1620 m. Vilniuje išeina Konstantino Sirvydo Lenkų-lotynų-lietuvių kalbų žodynas, skirtas lietuvių bajorų vaikams, studijuojantiems Vilniaus universitete, taip pat tiems nelietuviams, kurie turėjo pramokti lietuviškai tiek, kad galėtų sakyti pamokslus (pats K. Sirvydas lietuviškus pamokslus skaitė Vilniaus Šv. Jonų bažnyčioje).

Šio žodyno išėjo net penki leidimai (paskutinis – 1713 m.), o tai rodo, kad lietuvių kalba Vilniuje buvo gyva ir reikalinga visą tą laiką. K. Sirvydas tiek žodyne, tiek pamokslų rinkinyje „Punktai sakymų“ vartojo vietinę Vilniaus lietuvių tarmę – rytų aukštaičių (dzūkų puntininkų), kuria dabar šnekama apie Švenčionis, Ignaliną, o Baltarusijoje – apie Gervėčius. Vadinasi, vilniečių lietuvių kalba buvo tokia pati, kaip ir miesto apylinkių.

Lietuvių kalba Vilniuje pradėta slopinti dar XVIII a. Lietuviškus pamokslus Šv. Jonų bažnyčioje nustota sakyti 1737 m., pati lietuvių kalba lenkų viešai vadinta „pagoniška“, „chamiška“, „prasčiokiška“, netinkama krikščionybei ir maldoms. Tokia nuostata drauge su pačia lenkų kalba iš Vilniaus per dvarus ir bažnyčias pamažu plito ir po sostinės apylinkes, kur iš kalbų maišalynės ilgainiui susikūrė unikalūs slavų kalbos variantas – „po prostu“, slavistų laikomas baltarusių kalbos tarme.

Deja, tokia arogantiška šovinistinė XIX a. lenkų nuostata LLRA veikėjų atnaujinama ir šiais laikais, menkinant ne tik lietuvių kalbą, bet ir kultūrą bei Lietuvos valsybingumą apskritai. Dabartinis lenkų nenoras mokytis valstybinės lietuvių kalbos yra viena iš šio lenkiško šovinizmo apraiškų.

Didesnė tauta – didesni ir kompleksai

Antilietuviška lenkų arogancija išryškėjo jau nuo pat Krėvos unijos (1385) laikų ir ilgainiui tik stiprėjo. Ši arogancija turėjo nuslopinti lenkiškus kompleksus. Įsivaizduokite valstybę, neturinčią savų valdovų dinastijos ir nuolat skolinančią juos iš kaimynų. Valstybę, iš baimės vokiečiams pasiūliusią karaliaus sostą taip nekenčiamų pagonių lietuvių kunigaikščiui! Kiek pastangų reikėjo

lenkų didikams, kad įveiktų savo principus ir pripažintų, jog nuo pražūties jų karalystę gali išgelbėti tik Lietuva!

Šiems kompleksams nuslopinti ir buvo pasirinkta arogantiška misionieriška nuostata, esą tai Lenkija yra Lietuvos gelbėtoja ir globėja, todėl dėkingi lietuviai turį net krikščionybę perimti su visu lenkų kalbos įpakavimu. Iki XX a. lenkų neapykanta lietuviškumui buvo tiek sustiprėjusi, kad, nors ir būdami uolūs katalikai, jie nesibodėjo net bažnyčiose (!) sukelti muštynių dėl to, kad ten melstasi ar giedota lietuviškai. Lietuvių tautinis atgimimas XIX a. antrojoje pusėje sunkiai skynėsi kelią per dvi slaviškas užtvaras: rusiškąjį spaudos draudimą lietuviškame regione bei lenkiškąjį kalbos draudimą bažnyčioje.

Pirmuoju atveju padėtį šiek tiek gelbėjo knygnešių veikla, antruoju – nesibaigiantys ir ne visada sėkmingi bylinėjimai su lenkais kunigais ir lenkiška katalikų bažnyčios hierarchija. Nenuostabu, kad šio slaviško spaudimo neatlaikė būtent aplink Vilnių gyvenę lietuviai valstiečiai – ten jis buvo stipriausias.

Tuo tarpu vokiškuose kraštuose – Prūsijoje, Livonijoje – vokiečiai savo kalbos nepriešino vietinėms, netgi atvirkščiai – patys jų mokėsi ir leido knygas, kad jas savo namuose galėtų skaityti ir katekizuotis prūsai, latviai ir estai valstiečiai, taip pat Mažosios Lietuvos lietuviai. Protestantiškuose kraštuose vokiečiai nekompleksavo, kad bažnyčiose pamaldos vyksta, pavyzdžiui, ir latvių kalba.

Dėl vokiško pragmatizmo bei protestantiškų nuostatų vietinių kalbų ir švietimo atžvilgiu latviai ir estai XIX a. jau buvo raštingos tautos – raštingumas ten siekė iki 90-95 proc.; lietuviškų gubernijų gyventojų raštingumas tesiekė 50 proc. ir mažiau. Latvių ir estų atgimimas, prasidėjęs keliasdešimčia metų anksčiau nei lietuvių, nebuvo priverstas kovoti dėl gimtosios kalbos konfesinėje srityje – visas dėmesys buvo sutelktas į tolesnį tautinės savimonės ugdymą. Todėl latvių bei estų tautinė savimonė susicementavo tvirtesnė už lietuvių.

Nei latviai, nei estai nekompleksuoja nei dėl savo kalbos, nei dėl rašybos, nei dėl tautybės – net dabartinės Latvijos rusai, emigravę į Vakarus, linkę apsimesti latviais, nors kai kurie jų latviškai sunkokai kalba. Stipresnis latvių ir estų tautinis mentalitetas ryškus ir mūsų dienomis – Latvijos bei Estijos vidaus politikos sprendimai dabar yra ryžtingesni nei Lietuvos. Latvių ir estų politikai savo rinkėjams nesiteisina politinės valios stoka; vargu, ar jie apskritai tokį terminą žino.

Vietoje išvadų

Lenkų kalba Lietuvoje yra atneštinė, o plisdama slavėjant Vilniaus apylinkių kaimiečiams lietuviams ir lenkėjant į šį kraštą atsikėlusiams baltarusiams, virto tam tikru slavišku tarptautiniu žargonu – „po prostu“ kalba. Daugelyje kaimo vietovių ji paplito XIX-XX a. ir, suprantama, nėra jokios gretimos lenkų tarmės tęsinys. Antra vertus, kultūriniu ir lingvistiniu požiūriu „po prostu“ kalba dėl savo unikalumo yra daug vertesnė už tikrąją lenkų, tačiau jos nesistengiama išsaugoti, nes lenkiškose mokyklose mokoma lenkų bendrinės kalbos, tokiu būdu naikinant net dabartinį etninį krašto savitumą.

Vadinasi, už Lietuvos pinigus formuojamas regionas be jokio etninio savitumo, kaip kad Rusijos

A.Butkus. Apie lenkiškas pasakas

Autor: A.Butkus

Czwartek, 27 czerwca 2013

Kaliningrado sritis ar Lenkijos vakarinės vaivadijos. Skirtumas nebent tas, kad čia Lietuvos pinigais finansuojamas priešiškus valstybei ir kaimyninės Lenkijos pilietiškumas.

Tiek pat istoriškai jauna ir kaimiečių lenkiškoji savimonė. Lenkų etnosas čia nėra autochtoniškas. Kad lietuvių kalbą ir savimonę valstiečiai iškeitė į lenkiškąją, nuo to jie bajorais netapo. Žinoma, pasirinkti tautybę yra jų teisė, tačiau teigti, jog Vilniaus ir Šalčininkų rajonų lenkais save laikantys gyventojai yra autochtonai, yra šventvagystė. Ten šnekama slaviškai, bet vaikštoma žeme, kurioje ilsisi jų protėvių lietuvių kaulai.

Autorius yra Vytauto Didžiojo universiteto profesorius

www.alkas.lt, 2011 03 16